

**INFLUX IDENTITI KEBANGSAAN KOMUNITI
SEBATIK: KAJIAN KES TERHADAP
PENONTONAN TELEVISYEN DI SEMPADAN
INDONESIA-MALAYSIA**

RIZKI BRIANDANA

**UNIVERSITI SAINS MALAYSIA
2019**

**INFLUX IDENTITI KEBANGSAAN KOMUNITI
SEBATIK: KAJIAN KES TERHADAP
PENONTONAN TELEVISYEN DI SEMPADAN
INDONESIA-MALAYSIA**

oleh

RIZKI BRIANDANA

**Tesis yang diserahkan untuk
Memenuhi keperluan bagi
Ijazah Doktor Falsafah**

Ogos 2019

PENGHARGAAN

Alhamdulillah, puji syukur kehadiran Allah SWT atas curahan rahmat dan kasih sayang-Nya. Salawat serta salam kepada junjungan Nabi Muhammad SAW yang telah membimbing menjadi manusia dalam penghambaan yang sempurna. Penulis merakamkan penghargaan yang setinggi-tingginya kepada penyelia saya Profesor Madya Dr. Azman Azwan Azmawati yang berkenan dengan tulus ikhlas meluangkan masa membimbing demi kesempurnaan tesis ini. Budi baik beliau sentiasa saya kenang sepanjang masa. Tidak lupa diucapkan terima kasih dan rasa hormat penulis kepada Dekan Dr. Nurzali Ismail, kepada para Timbalan Dekan dan seluruh pensyarah Pusat Pengajian Komunikasi Universiti Sains Malaysia.

Penghargaan istimewa adalah ucapan terima kasih kepada seluruh ahli keluarga ibunda Sri Sunarsih, ayahanda Amir Syarifuddin, isteri dan anak-anak tercinta Nindyta Aisyah Dwityas, ananda Reinu Musa Alanakinza, Maika Shara Alanadira, umi Riris Mayagati, ayah Rudi, kakak-kakak dan juga seluruh keluarga besar yang selalu memberikan doa, sokongan, dorongan serta pengorbanan. Saya juga tidak lupa kepada sahabat Raqib Sofian, rakan-rakan lainnya Haja Mydin, Fizrie, Karmilah, Puan Azman Azlina Azmar, Profesor Dr. Noraida Endut atas bantuan, semangat dan pertolongan untuk saya dalam menyelesaikan tesis ini. Untuk rakan-rakan Candida, Intan, Ibu Diah, Ibu Santi, Dayana, Friski, Dr. Yani Hendrayani, Dr. Eli Jamilah, Dr. Yeni Roselawati dan Bapak Caturida Meiwanto. Ucapan ribuan terima kasih juga disampaikan kepada Fakultas Ilmu Komunikasi Universitas Mercu Buana dan pensarah lainnya. Kajian ini dipersembahkan bagi Indonesia Raya, bumi pertiwi tercinta.

ISI KANDUNGAN

ISI KANDUNGAN	iii
SENARAI JADUAL	vii
SENARAI RAJAH	xii
SENARAI GAMBAR	xiii
SENARAI SINGKATAN	xiv
ABSTRAK	xv
ABSTRACT	xvii
BAB 1 PENDAHULUAN	1
1.1 Pengenalan	1
1.2 Latar Belakang	2
1.3 Pernyataan Masalah	8
1.4 Objektif Kajian	10
1.5 Persoalan Kajian	11
1.6 Kepentingan Kajian	11
1.7 Skop dan Batasan Kajian	13
1.8 Susunan Bab Kajian	14
BAB 2 SOROTAN KAJIAN LALU	17
2.1 Pengenalan	17
2.2 Pembentukan Negara-Bangsa	17
2.3 Identiti Kebangsaan	21
2.4 Pembentukan Identiti Kebangsaan di Indonesia	30

2.5 Identiti Masyarakat di Sempadan Indonesia-Malaysia	34
2.6 Televisyen dan Identiti Kebangsaan	38
2.7 Limpahan Siaran Media di Sempadan Indonesia-Malaysia	41
2.8 Komuniti Interpretif	45
 BAB 3 KERANGKA TEORI	 49
3.1 Pengenalan	49
3.2 Komuniti Bayangan Sebagai Sebuah Teori	49
 BAB 4 METODOLOGI	 54
4.1 Pengenalan	54
4.2 Kaedah Penyelidikan	55
4.3 Kaedah Kajian Kes	57
4.4 Pemilihan dan Justifikasi Kajian	58
4.5 Sumber Data	59
4.5.1 Butiran Informan	61
4.5.2 Latar Belakang Informan	64
4.6 Teknik Pengumpulan Data	65
4.7 Reka Bentuk Kajian	68
4.7.1 Unit Analisis Temu bual dan Pemerhatian	69
4.7.2 Unit Analisis Perbincangan Kumpulan Fokus	71
 BAB 5 HASIL KAJIAN	 72
5.1 Pengenalan	72
5.2 Interpretasi Terhadap Program Televisyen Malaysia	73

5.2.1	Data Perbincangan Kumpulan Fokus Penggunaan Televisyen	73
5.2.1(a)	Situasi Penyiaran Awam di Pulau Sebatik	73
5.2.1(b)	Aktiviti dan Rutin Harian Dalam Penggunaan Televisyen Malaysia	84
5.2.1 (c)	Interpretasi Terhadap Program Televisyen Malaysia	93
5.2.2	Data Pemerhatian Penggunaan Televisyen	115
5.3	Televisyen dan Konstruksi Identiti Kebangsaan Masyarakat Pulau Sebatik	130
5.3.1	Data Temubual Konstruksi Identiti Kebangsaan	130
5.3.1(a)	Komuniti Sebatik sebagai Masyarakat Sempadan	130
5.3.1(b)	Pengetahuan Identiti Kebangsaan Komuniti Sebatik	151
5.3.1(c)	Bahasa	159
5.3.1(d)	Simbol-simbol Kebangsaan	171
5.3.1(e)	Kategori Diri	186
5.3.1(f)	Agama	190
5.3.1(g)	Nilai dan Karakteristik Peribadi	193
5.3.2	Data Pemerhatian Konstruksi Identiti Kebangsaan	199
5.4	Rumusan Hasil Dapatan Data	214
BAB 6 PERBINCANGAN DAN KESIMPULAN		217
6.1	Pengenalan	217
6.2	Interpretasi Terhadap Televisyen Malaysia	218
6.2.1	Aktiviti dan Rutin Harian Dalam Menonton Televisyen Malaysia	218
6.2.2	Interpretasi Terhadap Televisyen Malaysia	223
6.3	Televisyen dan Konstruksi Identiti Kebangsaan Masyarakat Sebatik	230

6.3.1 Komuniti Sebatik sebagai Masyarakat Sempadan	231
6.3.2 Pengetahuan Mengenai Identiti Kebangsaan Indonesia	235
6.4 Konstruksi Identiti Kebangsaan Komuniti Sebatik sebagai Komuniti Bayangan	247
6.4.1 Proses Sosialisasi dalam Konstruksi Identiti Kebangsaan Komuniti Sebatik	247
6.4.2 Konstruksi Identiti Kebangsaan Komuniti Sebatik Melalui Siaran Televisyen Malaysia	253
6.5 Kesimpulan	267
6.6 Batasan Kajian	271
6.7 Sumbangan Kepada Ilmu dan Industri	273
6.8 Cadangan Untuk Kajian Masa Hadapan	274
RUJUKAN	276
LAMPIRAN	

SENARAI JADUAL

	Muka Surat
Jadual 2.1 Kajian audiens dalam komunikasi massa	22
Jadual 2.2 Klasifikasi teori Identiti Kebangsaan Dordevic	36
Jadual 2.3 Klasifikasi teori Identiti Kebangsaan Smith	37
Jadual 4.1 Senarai informan masyarakat	68
Jadual 4.2 Senarai informan kerajaan Sebatik	69
Jadual 4.3 Senarai informan perbincangan kumpulan fokus	70
Jadual 4.4 Konsep pengumpulan data	76
Jadual 5.1 Keadaan persekitaran di Pulau Sebatik	86
Jadual 5.2 Kehidupan masyarakat di Pulau Sebatik	87
Jadual 5.3 Keadaan ekonomi di Pulau Sebatik	87
Jadual 5.4 Faktor ekonomi sebagai pembentukan diri masyarakat Pulau Sebatik	89
Jadual 5.5 Keadaan budaya di Pulau Sebatik	90
Jadual 5.6 Keadaan sosial di Pulau Sebatik	90
Jadual 5.7 Akses interaksi masyarakat Pulau Sebatik	92
Jadual 5.8 Peranan negara Malaysia bagi Masyarakat Pulau Sebatik	92
Jadual 5.9 Keadaan infrastruktur di Pulau Sebatik	93
Jadual 5.10 Kesukaran infrastruktur di Pulau Sebatik	95
Jadual 5.11 Kemudahan fasiliti kesihatan	97
Jadual 5.12 Kritikan terhadap Kerajaan Indonesia	98
Jadual 5.13 Kekecewaan terhadap Kerajaan Indonesia	99
Jadual 5.14 Status kewarganegaraan	100
Jadual 5.15 Cabaran untuk meneruskan kelangsungan hidup	101

Jadual 5.16	Cabaran dan peluang menukar status kewarganegaraan	102
Jadual 5.17	Taraf kesejahteraan kehidupan	103
Jadual 5.18	Identiti kebangsaan dan aspek kesejahteraan ekonomi	106
Jadual 5.19	Kebergantungan terhadap negara Malaysia	106
Jadual 5.20	Pengaruh kehidupan sosial	107
Jadual 5.21	Ciri-ciri identiti kebangsaan masyarakat Pulau Sebatik	109
Jadual 5.22	Makna identiti kebangsaan dan kelangsungan hidup	110
Jadual 5.23	Kebimbangan identiti	111
Jadual 5.24	Akses menonton televisyen	114
Jadual 5.25	Kesukaran akses televisyen Indonesia	115
Jadual 5.26	Kemudahan mendapat akses televisyen Malaysia	118
Jadual 5.27	Maklumat yang didapati dari menonton televisyen	119
Jadual 5.28	Pengetahuan yang didapati dari menonton televisyen	120
Jadual 5.29	Kesan menonton televisyen Malaysia	121
Jadual 5.30	Kurangnya pengetahuan terhadap perkembangan Indonesia	122
Jadual 5.31	Rutin harian menonton televisyen	124
Jadual 5.32	Tingkat kekerapan menonton televisyen	125
Jadual 5.33	Minat dalam menonton program televisyen Malaysia	127
Jadual 5.34	Personaliti televisyen kegemaran	130
Jadual 5.35	Tokoh kegemaran dalam televisyen	131
Jadual 5.36	Pandangan mengenai kandungan televisyen Malaysia	133
Jadual 5.37	Perbandingan di antara televisyen Indonesia dan televisyen Malaysia	134
Jadual 5.38	Pandangan positif tentang kandungan televisyen Malaysia	135
Jadual 5.39	Interpretasi terhadap program televisyen Malaysia	137

Jadual 5.40	Keseronokan menonton televisyen Malaysia	138
Jadual 5.41	Rancangan televisyen sebagai rujukan dalam kehidupan sosial	139
Jadual 5.42	Maklumat yang diperolehi melalui televisyen Malaysia	141
Jadual 5.43	Pengetahuan tentang tokoh kenegaraan	142
Jadual 5.44	Pengetahuan yang diperolehi dari rancangan berita	143
Jadual 5.45	Maklumat perkembangan politik yang didapati dari menonton televisyen	145
Jadual 5.46	Maklumat yang didapati dari televisyen mempengaruhi kehidupan masyarakat di Pulau Sebatik	146
Jadual 5.47	Kesan televisyen dalam penggunaan mata wang Ringgit	146
Jadual 5.48	Penggunaan mata wang Ringgit	147
Jadual 5.49	Nilai-nilai identiti kebangsaan dalam kandungan televisyen Malaysia	148
Jadual 5.50	Peranan penting televisyen	149
Jadual 5.51	Bahasa dalam kandungan televisyen	150
Jadual 5.52	Kesan kandungan televisyen Malaysia	151
Jadual 5.53	Televisyen membentuk identiti seseorang	151
Jadual 5.54	Senarai nama informan yang terlibat dalam pemerhatian	152
Jadual 5.55	Data pemerhatian aktiviti dan rutin harian dalam penggunaan televisyen Malaysia	160
Jadual 5.56	Kurangnya pemahaman Bahasa Indonesia	168
Jadual 5.57	Penggunaan Bahasa Malaysia	169
Jadual 5.58	Pengaruh televisyen Malaysia bagi masyarakat Pulau Sebatik	170
Jadual 5.59	Kecenderungan penggunaan Bahasa Malaysia	170
Jadual 5.60	Pemahaman bahasa	172

Jadual 5.61	Penggunaan Bahasa Malaysia dalam kehidupan seharian	172
Jadual 5.62	Kurangnya pemahaman tentang Bahasa Indonesia	173
Jadual 5.63	Bahasa Malaysia dijadikan rujukan menerusi penontonan televisyen	174
Jadual 5.64	Televisyen membentuk identiti seseorang	175
Jadual 5.65	Kebiasaan menonton televisyen Malaysia mempengaruhi dalam penggunaan bahasa	176
Jadual 5.66	Pemahaman simbol-simbol kebangsaan	177
Jadual 5.67	Simbol-simbol Identiti Kebangsaan	178
Jadual 5.68	Pengetahuan tentang lagu kebangsaan	179
Jadual 5.69	Ketidaktahuan tentang pengetahuan kebangsaan	180
Jadual 5.70	Ketidaktahuan tentang maklumat Indonesia	181
Jadual 5.71	Pengetahuan tentang pemimpin Malaysia	182
Jadual 5.72	Kurangnya pemahaman masyarakat Pulau Sebatik mempengaruhi wawasan kebangsaan	182
Jadual 5.73	Penggunaan mata wang Ringgit dalam transaksi jual beli	183
Jadual 5.74	Penggunaan wang Ringgit oleh semua golongan masyarakat	185
Jadual 5.75	Penggunaan mata wang Ringgit dalam aktiviti seharian	186
Jadual 5.76	Penjualan hasil ladang menggunakan wang Ringgit	187
Jadual 5.77	Malaysia lebih bermakna bagi masyarakat Pulau Sebatik	188
Jadual 5.78	Malaysia lebih lebih baik dari Indonesia	189
Jadual 5.79	Penggunaan produk buatan Malaysia dapat menambah keyakinan diri	189
Jadual 5.80	Program keagamaan memainkan peranan penting bagi masyarakat	191

Jadual 5.81	Rujukan kegamaan melalui rancangan televisyen	192
Jadual 5.82	Peranan agama dalam mengukuhkan identiti kebangsaan	192
Jadual 5.83	Nilai dan karakteristik peribadi	194
Jadual 5.84	Harapan perubahan di Pulau Sebatik	194
Jadual 5.85	Harapan kepada kerajaan Indonesia	195
Jadual 5.86	Harapan untuk perubahan yang lebih baik	195
Jadual 5.87	Identiti dan konsep kewarganegaraan	196
Jadual 5.88	Kepemilikan dua kad pengenalan	197
Jadual 5.89	Masalah kad pengenalan bagi masyarakat Pulau Sebatik	198
Jadual 5.90	Data pemerhatian konstruksi identiti kebangsaan	207
Jadual 6.1	Hasil dapatan data elemen identiti kebangsaan	249

SENARAI RAJAH

	Muka Surat
Rajah 1.1 Penggunaan media dari Malaysia oleh masyarakat sempadan	6
Rajah 6.1 Agen sosialisasi yang memberi impak terhadap konstruksi identiti kebangsaan	249
Rajah 6.2 Proses membayangkan identiti kebangsaan	254
Rajah 6.3 Konstruksi identiti kebangsaan melalui televisyen	264

SENARAI GAMBAR

	Muka Surat
Gambar 4.1 Peta Pulau Sebatik	58
Gambar 5.1 Aktiviti menonton di rumah informan 1	117
Gambar 5.2 Aktiviti menonton di rumah informan 2	118
Gambar 5.3 Aktiviti menonton bersama di Kampung Sungai Limau	120
Gambar 5.4 Aktiviti berkumpul masyarakat di Kampung Sungai Limau	121
Gambar 5.5 Aktiviti informan menonton televisyen Malaysia	122
Gambar 5.6 Aktiviti gotong royong di Kampung Maspul	202
Gambar 5.7 Informan melakukan jual-beli menggunakan wang Ringgit	203
Gambar 5.8 Rumah informan 4 di Kampung Maspul	207

SENARAI SINGKATAN

BNPP	Badan Nasional Pengelola Perbatasan (Indonesia)
FGD	<i>Focus Group Discussion</i>
KESBANGPOL	Kesatuan Bangsa dan Politik
RRI	Radio Republik Indonesia
TKI	Tenaga Kerja Indonesia
TV	Televisyen
UUD	Undang-undang Dasar

INFLUX IDENTITI KEBANGSAAN KOMUNITI SEBATIK: KAJIAN KES TERHADAP PENONTONAN TELEVISYEN DI SEMPADAN INDONESIA- MALAYSIA

ABSTRAK

Kajian ini bertujuan untuk menganalisis bagaimana pelimpahan siaran media dapat memberikan implikasi kepada idea-idea konstruksi identiti kebangsaan komuniti Sebatik. Warga Indonesia di Pulau Sebatik tidak memiliki akses yang mudah terhadap sistem penyiaran media dari Indonesia berikutan kerajaan Indonesia tidak menyediakan infrastruktur yang mencukupi. Untuk memperolehi siaran televisyen Indonesia, mereka perlu membeli parabola yang harganya tidak termampu untuk dibayar oleh majoriti warga Pulau Sebatik. Sehubungan itu, mereka bergantung kepada siaran televisyen Malaysia yang sangat mudah untuk diakses pada setiap ketika. Ini menjadikan warga Pulau Sebatik sebagai warga dua negara bangsa berbeza kerana hakikatnya mereka adalah warga Indonesia namun kehidupan harian dijalani sebagai warga Malaysia terutama dari aspek penontonan program televisyen. Situasi ini berlarutan bertahun-tahun lamanya sehingga kini dan siaran televisyen Malaysia adalah sebagai sumber media komunikasi utama. Teori yang digunakan dalam kajian ini adalah teori Komuniti Bayangan Benedict Anderson (1991). Metodologi yang digunakan adalah kaedah kajian kes kualitatif dengan teknik pengumpulan data temu bual, pemerhatian dan perbincangan kumpulan fokus. Hasil kajian menunjukkan identiti kebangsaan komuniti Sebatik dikonstruksi secara unik. Komuniti Sebatik adalah masyarakat terpinggir yang tidak memiliki akses siaran televisyen Indonesia. Namun dalam keadaan yang lain terdapat limpahan siaran televisyen Malaysia di kawasan sempadan Sebatik. Siaran televisyen Malaysia

ini kemudian dijadikan sebagai siaran televisyen utama komuniti Sebatik dalam menjalani kehidupan seharian. Hasil kajian menunjukkan televisyen Malaysia membawa makna dan nilai-nilai kebangsaan asing dalam ruang peribadi masyarakat Sebatik. Ini mewujudkan kecenderungan yang tinggi dalam kalangan masyarakat Sebatik terhadap Malaysia yang dianggap sebagai rujukan kehidupan yang ideal dan Malaysia sebagai tanah fantasi atau *dreamland*.

**THE INFLUX OF SEBATIK COMMUNITIES ON NATIONAL IDENTITY: A
CASE STUDY ON INDONESIAN AUDIENCE IN THE BORDER OF
INDONESIA-MALAYSIA**

ABSTRACT

The study aims to analyze how the dissemination of media broadcasts can implicate the ideas of construction of the national identity of the Sebatik community. Indonesian citizens in Sebatik Island have no easy access to the media broadcasting system from Indonesia as the Indonesian government doesn't provide an adequate infrastructure. To get Indonesian television broadcasts they have to buy a parabola antenna which they cannot afford. Thus, they rely on Malaysian television broadcasts that are very easy to access at all times. The inhabitants of Sebatik Island are regarded as citizens of two different countries for, despite being actual Indonesian citizens, they conduct their daily lives like Malaysian citizens, especially from the aspect of television viewing. This situation has persisted for many years and until now the Malaysian television broadcast is the main source of media communication. This study is guided by the theory of Imagined Communities by Benedict Anderson (1991). The methodology used in this study is case study with data collection techniques through interviews, observation and focus group discussions. The results showed that the national identity of the Sebatik Island society is uniquely constructed by various factors. The Sebatik community is a marginalized community that does not have access to Indonesian television broadcasts. But on the other hand there is a spillover or leakage of Malaysian television broadcasts on the Sebatik border area. The Malaysian television broadcast was then used as a major television broadcast of the Sebatik community in daily life. The results show that Malaysian television

brings the meaning and the foreign national values in the private space of the Sebatik community. This creates a tremendous tendency among the people of Sebatik towards Malaysia which is regarded as an ideal life reference and Malaysia as fantastical or dreamland.

BAB 1

PENDAHULUAN

1.1 Pengenalan

Identiti kebangsaan adalah sebuah konsep multi-dimensi yang saling berhubungan dengan pelbagai konsep lain seperti: bangsa, ras, kumpulan etnik dan nasionalisme (İnaç & Ünal, 2013). Identiti kebangsaan dibina melalui proses sosialisasi yang melibatkan pelbagai agen sosialisasi. Media massa khususnya televisyen sebagai agen sosialisasi memiliki kedudukan yang strategik dalam proses mengkonstruksi identiti tersebut (Gillespie, 2005). Sebagai sebahagian daripada kehidupan seharian masyarakat, televisyen menyediakan medium yang dapat membantu masyarakat untuk membina identiti mereka (Silverstone, 1994). Ini dapat dilihat menerusi proses pemaknaan dan interaksi yang dilakukan secara harian.

Seiring dengan perkembangan media dan teknologi, televisyen turut mencatat perkembangan dengan keupayaan menimbulkan beberapa aspek identiti dalam diri seseorang. Contohnya melalui pemaparan sesebuah tema budaya tertentu dalam televisyen yang dikenal pasti oleh sesebuah kumpulan budaya melalui pengalaman mereka berkomunikasi dengan individu atau media lain (Lustig & Koester, 2003). Oleh itu, hubungan di antara televisyen dan identiti kebangsaan wajar dikaji secara lebih mendalam bagi mengenal pasti bagaimana proses pembentukan ini berlaku. Kajian ini mengkaji konstruksi identiti kebangsaan

masyarakat Indonesia di Pulau Sebatik yang terletak di sempadan Indonesia-Malaysia melalui penonton televisyen.

1.2 Latar Belakang Kajian

Media adalah antara elemen utama dalam kehidupan masyarakat yang boleh diperolehi di mana sahaja dan menjadi sebahagian penting yang tidak terpisah daripada pengalaman masyarakat (Kim, 2008). Gauntlett (2008) menegaskan bahawa media merupakan elemen penting dalam kehidupan masyarakat kerana masyarakat hari ini hidup dalam dunia yang meletakkan media sebagai suatu keperluan yang wajib dimiliki dalam menjalani kehidupan seharian. Keperluan ini merujuk kepada pemenuhan keperluan asas masyarakat terhadap media, iaitu maklumat, pendidikan dan hiburan (Fiske, 2012).

Dari aspek konseptual, Aryani (2006) dan Hauser (2012) berpendapat bahawa masyarakat menggunakan media dalam pelbagai cara dan untuk keperluan yang berbeza. Ini merujuk kepada aktiviti interpretasi masyarakat yang mana Morley (1986) dan Thompson (1995) menyatakan bahawa masyarakat dapat memanfaatkan mesej serta makna yang diperolehi menerusi rancangan televisyen bagi memahami aktiviti kehidupan seharian yang mereka jalani. Hal ini dilakukan oleh masyarakat melalui proses interpretasi yang tertumpu berdasarkan pengalaman subjektif mereka dalam memahami sesuatu fenomena. Dalam proses interpretasi ini masyarakat memiliki kebebasan untuk mencipta makna serta bertindak mengikut makna yang dicipta melalui pemahaman mereka terhadap teks media yang dipaparkan (Halkoaho, 2012).

Proses interpretasi terjadi apabila masyarakat memberikan makna tersendiri atas penggunaan media yang dilakukan dalam kehidupan seharian mereka. Dalam konteks sosial, penggunaan media cenderung mengkonseptualkan media sebagai sumber maklumat (Gillespie, 2005).

Dalam konteks ini, televisyen berperanan sebagai penyedia bahan untuk proses konstruksi identiti (Halkoaho, 2012). Melalui imej dan makna dalam kandungan televisyen yang diinterpretasi oleh masyarakat, maka wujud proses interaksi antara media dan khalayak. Seterusnya, interpretasi ini menjadi asas kepada proses konstruksi identiti masyarakat tersebut (Thompson, 1995).

Morley (2003) melihat aktiviti menonton televisyen tidak bersifat pasif, sebaliknya khalayak cenderung untuk aktif dan mengeluarkan pandangan mengenai rancangan yang ditonton. Barbero (2003) dan Iwabuchi (2008) menyatakan bahawa terdapat suatu proses interpretasi aktif yang dilakukan oleh khalayak terhadap teks dalam rancangan televisyen yang ditonton.

Dalam perspektif sosial budaya, proses interpretasi yang dilakukan oleh khalayak dipengaruhi oleh makna yang berlaku secara sosial dalam komuniti itu sendiri dan individu dinilai lebih banyak dipengaruhi oleh lingkungan sosial (Littlejohn & Foss, 2008). Secara asasnya, imej dan makna mengenai identiti kebangsaan serta budaya yang dipaparkan melalui siaran televisyen merupakan aset yang berharga dalam proses pembentukan dan pengembangan identiti masyarakat (Donnan & Wilson, 2010). Oleh itu, media massa memainkan peranan penting dalam usaha menyatukan bangsa untuk membantu memupuk pelbagai elemen

yang wujud di kalangan masyarakat bagi memastikan keutuhan sesebuah bangsa (Gauntlett, 2008).

Berikutan peranan televisyen yang penting dalam membentuk dan mengembangkan identiti kebangsaan, maka potensi perbezaan di antara identiti kebangsaan masyarakat dengan identiti yang dipaparkan dalam siaran televisyen perlu dikaji secara mendalam. Fiske (2012) menyatakan apabila sesebuah masyarakat dipengaruhi oleh media, maka mereka akan membina identiti yang mereka miliki, bukan secara sukarela tetapi dengan cara mengubah suai bahan budaya popular yang dipertonton oleh mereka seperti gambar, cerita, watak, lagu dan mitos.

Sehubungan itu, kajian ini akan berfokus kepada satu keadaan yang unik di antara media dan masyarakat di kawasan sempadan Pulau Sebatik, Indonesia. Masyarakat Indonesia di kawasan Pulau Sebatik memiliki latar belakang budaya dan identiti yang berbeza dengan program yang terkandung di dalam rancangan televisyen harian iaitu televisyen Malaysia yang mereka tonton secara rutin (Riza, 2014). Kajian ini akan melihat kepada bagaimana masyarakat dari latar belakang budaya Indonesia menginterpretasi budaya Malaysia menerusi penontonan televisyen yang kemudiannya membantu membentuk identiti kebangsaan mereka.

Saluran televisyen Malaysia yang dapat diakses oleh komuniti Sebatik adalah TV1, TV2 dan TV3 (Herawati, Marti & Ellyta, 2014). Ketiga-tiga saluran tersebut merupakan saluran televisyen utama di Malaysia yang mempunyai kadar

tontonan yang tinggi (Ismail & Ali, 2011). Masyarakat Pulau Sebatik telah menjadi penonton siaran televisyen Malaysia dalam waktu yang panjang dan proses menonton tersebut menjadi sebahagian penting dari kehidupan seharian mereka (Herawati, Marti & Ellyta, 2014).

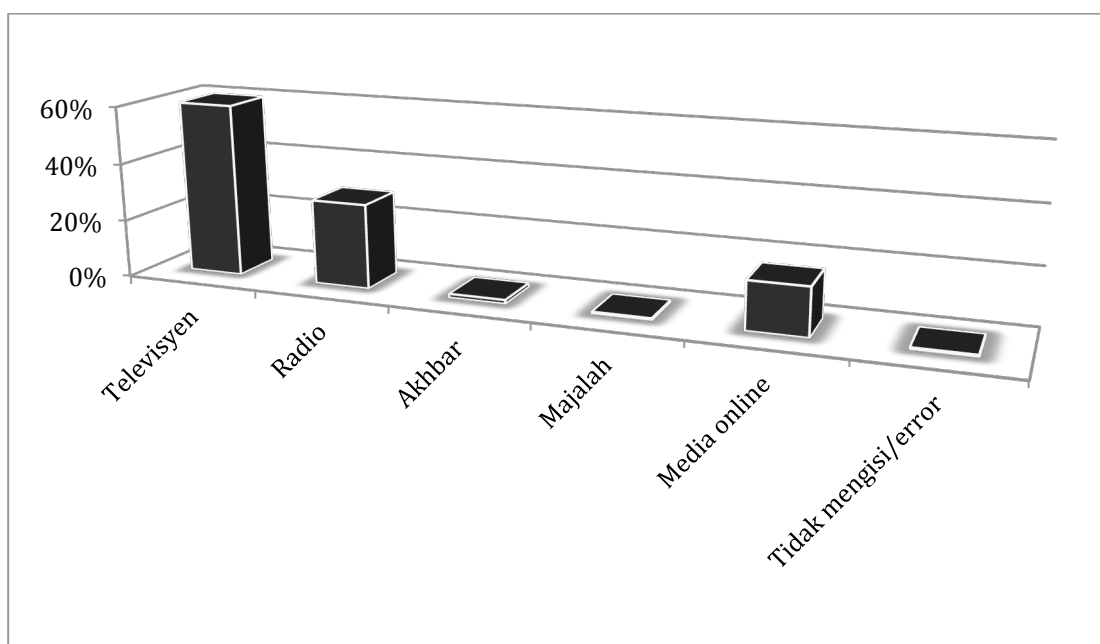
Ini adalah berikutan dasar-dasar penyiaran Malaysia diwujudkan bagi memastikan saluran televisyen awam dan swasta menyiarkan rancangan yang bertujuan untuk mengukuhkan identiti kebangsaan dan budaya tempatan (Rahim & Pawanteh, 2010; Latif, Mahmud & Salman, 2013). Selain itu, televisyen di Malaysia memainkan peranan yang besar dalam proses pembentukan identiti kebangsaan dan budaya Malaysia (Rofil, Syed & Hamzah, 2016b).

Dalam konteks ini dapat dilihat bahawa media massa memainkan peranan yang strategik dalam sesebuah masyarakat sebagai medium untuk menyampaikan pelbagai elemen budaya yang wujud dalam masyarakat tersebut. Hal tersebut telah berjaya mengekalkan keutuhan dan semangat muhibbah di antara pelbagai kaum yang hidup bersama dalam masyarakat. Ini bertepatan dengan pernyataan Chopra (2011), Marôpo (2014) dan Shaw (2016) yang menyatakan bahawa media massa boleh mewakili identiti kebangsaan sesebuah masyarakat.

Kebergantungan komuniti Sebatik terhadap siaran televisyen Malaysia disebabkan oleh kesukaran untuk mendapatkan akses terhadap siaran televisyen Indonesia (Riza, 2014). Pada dasarnya, masyarakat Indonesia di Pulau Sebatik dapat mengakses siaran televisyen Indonesia namun mereka perlu menggunakan set parabola yang berharga antara 1000 hingga 1500 Ringgit Malaysia atau

membayar yuran bulanan bagi mendapat siaran kabel televisyen Indonesia. Nilai tersebut dianggap terlalu besar bagi komuniti Sebatik yang kebanyakannya berpendapatan rendah (Riza, 2014; Yusuf, 2015).

Corak penggunaan media yang khas pada komuniti Sebatik dapat dilihat di dalam Rajah 1.1. Masyarakat di Pulau Sebatik mengakses media dari Malaysia, iaitu televisyen sebagai pilihan medium utama berbanding media lain, iaitu sebanyak 60% dan disusuli oleh radio iaitu sebanyak 29% (Hafif, 2014). Ini menegaskan bahawa televisyen terutamanya siaran dari Malaysia memiliki kedudukan penting dalam kehidupan masyarakat Pulau Sebatik yang digunakan untuk pelbagai keperluan.

Rajah 1.1: Penggunaan media dari Malaysia oleh komuniti Sebatik (Hafif, 2014)

Pada dasarnya, masyarakat yang tinggal di Pulau Sebatik merupakan masyarakat yang terpinggir dan mengalami serba kekurangan dalam pelbagai aspek. Sehingga kini, 62% penduduk di Pulau Sebatik bekerja di Malaysia sebagai

peniaga makanan, buruh, pembantu rumah dan petani (Hafif, 2014). Selain itu, penduduk di Pulau Sebatik juga mengalami kekurangan daripada segi infrastruktur, kemudahan pendidikan dan taraf kesihatan (Hapsari & Pawito, 2014).

Masyarakat Indonesia yang menetap di kawasan sempadan bergantung kepada kemudahan yang disediakan oleh kerajaan Malaysia (Abdullah & Sari, 2014; Tirtosudarmo, 2014). Kekurangan yang dihadapi oleh masyarakat di kawasan Pulau Sebatik menjadikan mereka terpinggir. Terpinggir dalam konteks ini jika dibandingkan masyarakat Indonesia lain khususnya yang berada di kawasan-kawasan yang membangun (Hapsari & Pawito, 2014).

Pembentukan identiti di kawasan sempadan turut dipengaruhi oleh faktor etnik. Walaupun masyarakat yang tinggal di kawasan sempadan dipisahkan oleh sempadan negara, namun mereka memiliki persamaan dengan negara jiran dari segi aspek etnik yang sama berdasarkan keturunan dan sejarah menurut konteks negara-bangsa (Tirtosudarmo, 2014). Persamaan etnik yang wujud di antara masyarakat Indonesia dan masyarakat Malaysia yang tinggal di kawasan sempadan bermula dari akar budaya yang sama (Kartikasari, 2015). Kipp (1996) menyatakan bahawa proses migrasi menjadi salah satu faktor utama yang menggabungkan dua jenis kebudayaan sepertimana yang dicatatkan dalam sejarah bahawa ramai rakyat Indonesia bermigrasi ke Malaysia. Mereka membawa masuk budaya serta diintegrasikan dengan budaya masyarakat orang asal yang tinggal di kawasan migrasi tersebut. Fungsi amalan perkahwinan antara etnik juga menjadi penyumbang yang besar dalam usaha penggabungan budaya

sehingga munculnya masyarakat bilang-budaya yang baru seperti Melayu-Jawa, Melayu-Bugis, Melayu-Minang dan lain-lain (Rofil, Syed & Hamzah, 2015).

Dalam konteks kehidupan masyarakat Indonesia dan Malaysia di kawasan Pulau Sebatik, identiti budaya dapat mewujudkan pelbagai persamaan kerana kedua-dua budaya ini berasal daripada etnik yang sama (Hapsari & Pawito, 2014). Kedua-dua masyarakat Indonesia dan Malaysia yang tinggal di kawasan sempadan dilihat sebagai dua bangsa yang memiliki identiti kebangsaan yang berbeza.

Dari perspektif kajian media, kajian ini perlu dilakukan secara khusus tentang identiti kebangsaan masyarakat di sempadan. Hal ini berkaitan dengan proses interaksi antara masyarakat dengan kandungan media, khususnya siaran televisyen dari luar negara. Perbezaan budaya dan identiti kebangsaan kedua-dua negara ini saling berhubung kait di antara penonton dan media.

1.3 Pernyataan Masalah

Anderson (2006) menyatakan bahawa identiti kebangsaan dikonstruksi secara dalaman melalui pelbagai bentuk komunikasi. Media mendorong penonton untuk membayangkan sesuatu peristiwa yang berlaku dengan merentasi batas ruang dan masa agar dapat menimbulkan konsep bangsa dan negara menerusi kandungan media yang dipaparkan. Media dilihat sebagai agen pembinaan realiti media yang mana realiti dibina dengan tujuan untuk memenuhi pelbagai kepentingan (Barker, 2008).

Kewujudan media massa sebagai rujukan dalam proses konstruksi identiti kebangsaan mempunyai kedudukan yang sangat penting. Media massa berperanan sebagai agen sosialisasi yang berkedudukan seimbang dengan pelbagai agen sosialisasi lain seperti masyarakat, negara, organisasi, budaya, serta ideologi (Halkohalo, 2012). Media juga memainkan peranan utama dalam setiap dimensi sosial masyarakat (Gauntlett, 2008). Oleh itu, analisis sosial mengenai masyarakat sentiasa melibatkan analisis terhadap peranan media dalam proses interaksi sosial.

Dalam konteks komunikasi, amalan menonton televisyen merupakan aktiviti rutin yang biasa dilakukan oleh seseorang individu. Aktiviti ini merupakan amalan budaya yang dapat membentuk corak-corak khas yang bergerak secara dinamik dalam kehidupan seharian masyarakat (Triwardani, 2012).

Penyiaran awam di beberapa wilayah di Indonesia khususnya di kawasan sempadan negara masih terhad. Berdasarkan data yang diperolehi daripada Badan Pengembangan Radio Republik Indonesia (2014), didapati bahawa 60% penduduk warganegara Indonesia di kawasan sempadan tidak mendapat akses televisyen Indonesia. Salah satu wilayah yang mengalami masalah untuk mendapatkan siaran awam adalah di sempadan Pulau Sebatik (Riza, 2014; Yusuf, 2015).

Masyarakat Indonesia di Pulau Sebatik tidak memiliki akses yang mudah terhadap sistem penyiaran media dari Indonesia berikutan kerajaan Indonesia tidak menyediakan infrastruktur yang mencukupi. Untuk memperolehi siaran

televisyen Indonesia, mereka perlu membeli parabola yang harganya tidak mampu dibayar oleh majoriti masyarakat Pulau Sebatik (Riza, 2014; Yusuf, 2015). Ini menjadikan masyarakat Pulau Sebatik sebagai masyarakat dengan dua negara bangsa berbeza kerana hakikatnya mereka adalah masyarakat Indonesia namun kehidupan harian yang dijalani sebagai masyarakat Malaysia terutama dari aspek penontonan program televisyen. Situasi ini masih berlarutan sehingga kini yang mana siaran televisyen Malaysia adalah sumber media komunikasi utama.

1.4 Objektif Kajian

Kajian ini akan menerokai konstruksi identiti kebangsaan komuniti Sebatik khususnya dengan melihat pengaruh dari hasil interaksi yang dilakukan oleh komuniti dengan siaran televisyen Malaysia sebagai sumber media komunikasi utama dalam kehidupan seharian mereka. Dalam konteks ini, interaksi di antara komuniti dan televisyen wujud melalui proses interpretasi imej dan makna dalam kandungan televisyen yang mana hasil interpretasi ini kemudian dapat menjadi asas kepada proses konstruksi identiti kebangsaan komuniti tersebut (Thompson, 1995). Sehubungan itu, objektif kajian adalah sebagai berikut:

1. Untuk mengkaji interpretasi kandungan program televisyen Malaysia dalam membentuk identiti kebangsaan komuniti Sebatik.
2. Untuk menganalisis bagaimana pelimpahan siaran media dapat memberikan implikasi kepada idea-idea konstruksi identiti kebangsaan komuniti Sebatik.

1.5 Persoalan Kajian

Persoalan kajian adalah seperti berikut:

1. Bagaimanakah interpretasi kandungan program televisyen Malaysia membentuk identiti kebangsaan komuniti Sebatik?
2. Bagaimanakah limpahan siaran media dapat memberikan implikasi kepada konstruksi identiti kebangsaan komuniti Sebatik?

1.6 Kepentingan Kajian

Kajian mengenai persempadanan dari segi penonton televisyen masih terhad. Malah sehingga kini masih belum ada kajian yang tertumpu pada hubungan di antara media dan penonton di sempadan Indonesia-Malaysia, khususnya di kawasan Pulau Sebatik. Terdapat kajian yang tertumpu di kawasan sempadan Indonesia-Malaysia yang dijalankan dalam tempoh lima tahun kebelakang dan melibatkan pelbagai topik dalam disiplin ilmu yang berbeza. Antara kajian yang pernah dijalankan adalah kajian “Permasalahan Ekonomi Tempatan di Sempadan Kalimantan-Serawak” (Kurniadi, 2009 dan Rudiati, 2012), “Keselamatan dan Batas Wilayah” (Marsetio, 2011), “Kes Pembalakan Haram di Sempadan Kalimantan Barat” (Wadley, 2001), “Internalisasi Ideologi Kebangsaan di Sempadan” (Mas'ud Said, 2012), “Pembangunan Masyarakat Tempatan di Sempadan Indonesia-Malaysia” (Prasojo, 2013), “Identiti Ganda Komuniti Sempadan” (Sari, 2013) dan juga kajian “Penyiaran Radio Tempatan Sebagai Wujud Identiti Kebangsaan” (Marti, Herawati dan Elyta, 2014). Sehubungan itu, kajian ini dijalankan untuk mengisi kekosongan dalam kajian mengenai penonton yang berada dalam bidang ilmu komunikasi khususnya kajian media

yang bertujuan untuk mendedahkan proses pembinaan identiti yang khas di sempadan Indonesia dan Malaysia.

Hasil kajian ini akan memberikan sumbangan terhadap kepentingan teoritikal, praktikal dan masyarakat. Pertama dari perspektif teoritikal, kajian ini akan memberikan sumbangan tentang kajian mengenai hubungan antara lembaga penyiaran awam khususnya televisyen dengan khalayak sebagai komuniti bayangan. Setakat ini pelbagai kajian yang dibahas dalam sudut pandang konsep komuniti bayangan Anderson (2006) berfokus kepada televisyen dengan khalayak yang berada dalam satu lingkup bangsa yang sama, keunikan yang terdapat pada kajian ini terjadi dalam konteks dua bangsa yang berbeza. Khalayak sebagai komuniti bayangan adalah warganegara Indonesia, mereka tinggal dan menetap di wilayah Indonesia namun menjadi khalayak dari siaran televisyen Malaysia. Keadaan ini menyebabkan hubungan antara lembaga penyiaran dengan komuniti bayangan menjadi hal yang menarik untuk dikaji. Dalam hal ini konsep komuniti bayangan, khususnya hubungan antara lembaga penyiaran serta siaran yang disebarkan dapat dikaji dengan konsep limpahan siaran yang secara umum membincangkan mengenai terjadinya kebocoran siaran dari suatu negara ke negara lain akibat daripada kegagalan kerajaan Indonesia menyediakan perkhidmatan televisyen yang dapat di akses oleh masyarakat di sempadan.

Kepentingan yang kedua adalah untuk memberikan sumbangan kepada masyarakat Indonesia di kawasan sempadan Pulau Sebatik dengan menambah wawasan kebangsaan Indonesia akibat dominasi media massa dari luar negara.

Berdasarkan perbincangan penyelidik dengan Ketua Badan Nasional Pengelola Perbatasan Republik Indonesia (BNPP) pada Julai 2016, beliau telah memohon untuk mendapatkan hasil kajian ini. Dalam konteks ini, Ketua Badan Pengelola Perbatasan mempunyai peranan sebagai pemberi maklumat bagi pihak kerajaan Indonesia khususnya di semua kawasan sempadan di Indonesia.

Kepentingan yang ketiga adalah kajian ini juga dapat menjadi sumbangan bagi kerajaan Indonesia untuk mengambil berat terhadap kesejahteraan masyarakat di Pulau Sebatik dengan meningkatkan infrastruktur, kemudahan awam dan hak untuk mendapat maklumat melalui media massa Indonesia.

Kepentingan yang keempat dari perspektif praktikal adalah kajian ini akan dijadikan asas bagi media massa di Indonesia untuk memperluas lagi liputan penyiaran televisyen di kawasan terpinggir seperti di Pulau Sebatik dari masa ke semasa.

1.7 Skop dan Batasan Kajian

Bagi memaksimumkan dapatan kajian dan mendapatkan hasil yang terperinci serta lebih mendalam maka skop kajian ini perlu ditetapkan. Kajian ini meliputi skop seperti berikut:

Pertama, lokasi kajian difokuskan di kawasan Pulau Sebatik, Kalimantan Utara yang meliputi tiga kampung iaitu Kampung Maspul, Kampung Bukit Harapan dan Kampung Sungai Limau. Ketiga-tiga kampung tersebut dipilih kerana kawasan tersebut mengalami akses yang sangat minimum bagi kemudahan media

dari Indonesia berbanding kawasan lain di Kalimantan Utara (Basaran, 2010; Riza, 2014; Widiastuti, 2015). Pemilihan informan dari ketiga-tiga wilayah tersebut dipilih berdasarkan kriteria iaitu informan adalah warganegara Indonesia yang merupakan sebahagian daripada masyarakat Pulau Sebatik, informan tidak mempunyai akses terhadap siaran televisyen Indonesia dan informan menonton siaran televisyen Malaysia dalam jangka waktu yang lama, minimum dua tahun.

Kedua, pengkaji membatasi tempoh penyelidikan dalam proses pemerhatian, iaitu empat puluh hari. Tempoh ini mengikut kepada izin penyelidikan yang diberikan oleh kerajaan Kabupaten Nunukan, Kalimantan Utara.

Ketiga, permasalahan kajian ini difokuskan kepada masyarakat Pulau Sebatik yang menonton saluran televisyen dari Malaysia iaitu TV1, TV2 dan TV3. Justifikasi pemilihan saluran TV1, TV2 dan TV3 ialah masyarakat yang tinggal di sempadan berjaya mendapatkan akses saluran televisyen tersebut secara percuma atau *free to air* (Herawati et al., 2014; Riza, 2014).

Keempat, kajian ini memfokuskan kepada penontonan televisyen Malaysia yang memberikan implikasi terhadap idea-idea dalam konstruksi identiti kebangsaan komuniti Sebatik.

1.8 Susunan Bab Kajian

Kajian ini mengandungi enam bab iaitu pendahuluan, sorotan kajian lalu, metodologi, hasil kajian, perbincangan dan kesimpulan. Bab 1 menerangkan konsep kajian secara umum, permasalahan kajian yang diterangkan secara

spesifik, objektif serta persoalan kajian, kepentingan kajian, skop dan batasan kajian.

Bab 2 membincangkan sorotan kajian lalu yang mengandungi pengenalan, konsep media dan kajian audiens. Kemudian diteruskan dengan konsep media dan identiti, identiti kebangsaan serta identiti masyarakat di sempadan Indonesia-Malaysia.

Bab 3 membincangkan teori yang digunakan dalam kajian ini. Dalam perbincangan ini terdapat teori Komuniti Bayangan dan teori Komuniti Interpretif. Teori Komuniti Bayangan digunakan untuk menganalisis proses pembentukan identiti kebangsaan. Sementara itu, Teori Komuniti Interpretif digunakan untuk melihat interpretasi masyarakat terhadap kandungan televisyen Malaysia yang mereka tonton.

Bab 4 menghuraikan pembentukan proses kajian, metodologi kajian yang meliputi pelaksanaan kajian, subjek kajian, sumber data dan tempoh kajian yang mendasari kajian ini. Bab ini turut mengetengahkan pemilihan sampel dan pendekatan yang digunakan untuk mentafsir data.

Bab 5 membincangkan hasil kajian yang merujuk kepada hasil data temu bual, pemerhatian dan perbincangan kumpulan berfokus dengan pihak masyarakat dan pihak kerajaan. Pemprosesan data yang dikumpulkan akan dianalisis dan dipersembahkan secara induktif dengan menggunakan koding terbuka, koding secara terpilih dan koding aksial.

Bab 6 mengandungi perbincangan dan kesimpulan. Perbincangan kajian diulas berdasarkan objektif, teori dan hasil kajian. Kesimpulan kajian dihuraikan untuk melihat kesinambungan perhubungan entiti kajian dan membentuk satu corak tentang keseluruhan kajian. Dalam bab ini, rumusan dan perbincangan hasil data menyumbang kepada implikasi kajian dan cadangan bagi kajian masa hadapan.

BAB 2

SOROTAN KAJIAN LALU

2.1 Pengenalan

Bab ini akan merangkumi kajian-kajian lalu yang mendasari penyelidikan ini. Pertama, sorotan kajian lalu akan meninjau kepada penulisan teoretikal dan konseptual dalam bidang yang dikaji serta data kajian yang telah dilakukan pada masa lalu. Sorotan kajian bertujuan mengenal pasti persamaan dan perbezaan yang terkandung dalam permasalahan penyelidikan ini dan penyelidikan-penyelidikan serupa yang dilakukan oleh penyelidik lain (Lebar, 2006). Oleh itu, kajian-kajian lalu mengenai identiti kebangsaan dan televisyen dipaparkan dalam bab ini.

2.2 Pembentukan Negara-Bangsa

Pembentukan sebuah negara bangsa adalah permintaan untuk sebuah negara. Apabila sebuah negara bangsa dibentuk, sebuah masyarakat yang akan bersatu dan harmoni akan dilahirkan untuk menstabilkan negara baik dari aspek sosial, politik dan ekonomi. Usaha untuk membentuk negara bangsa memerlukan masa yang panjang dan bukan sesuatu yang mudah. Ini kerana negara terdiri daripada sekumpulan orang yang merasakan perbezaan sejarah, budaya dan warisan dan asal usul mereka (Shamsul, 2001).

Konsep negara dalam usaha untuk membentuk negara bangsa menurut Smith, (1991) tidak dapat dipisahkan dari semangat nasionalisme dan integrasi kebangsaan. Semangat ini adalah perpaduan konsep kebangsaan yang dibentuk

oleh kerajaan dengan tujuan untuk mengubah sikap orang ramai agar dapat menuruti ketaatan setia mereka kepada kerajaan. Untuk mencapai keinginan ini, kerajaan telah menubuhkan institusi kebangsaan dan mengeksploitasi sosialisasi politik dalam usaha untuk menanamkan perasaan kebangsaan (Smith, 1992).

Anderson (2006) menyatakan komuniti yang ideal adalah sebuah konsep masyarakat yang berada dalam keadaan kesedaran bahawa mereka hidup dalam masyarakat yang besar akibat daripada peranan media massa, sistem pendidikan dan undang-undang kerajaan Anderson (2006). Mereka tidak mungkin bertemu dengan masyarakat lain tetapi dengan adanya media massa menjadi saluran yang menyatukan pelbagai masyarakat yang berbeza. Fenomena ini timbul di kalangan masyarakat yang mengalami industrialisasi dan modenisasi (Shamsul, 1996).

Pembentukan negara bangsa merupakan agenda penting di dunia selepas Perang Dunia kedua dan senario itu juga melanda Asia Tenggara yang dibelenggu dengan pelbagai masalah yang diwarisi dari era penjajahan (Shamsul, 1996). Di Asia Tenggara isu yang berkaitan dengan identiti dan polisi negara, asas dan struktur pentadbiran dan sistem ekonomi dan pertahanan sering menyukarkan usaha negara-negara untuk memupuk identiti kebangsaan. Hal ini disukarkan lagi dengan kewujudan masyarakat pluralistik yang mempunyai identiti, budaya, agama dan kepentingan yang berlainan. Oleh itu, proses membentuk negara bangsa dilihat sebagai proses yang berterusan dan merupakan usaha untuk mencari titik pertemuan di kalangan pelbagai kumpulan etnik untuk memastikan kestabilan dan masa depan negara yang dikongsi. Menurut Smith (2000) pembentukan sebuah negara bangsa merupakan elemen penting dalam usaha

menyatukan suatu negara melalui pelbagai aspek seperti struktur politik, sistem politik, ekonomi, hal-hal pentadbiran dan sempadan negara.

Pembentukan suatu negara bangsa dibentuk jika kumpulan manusia berhijrah ke kawasan baru dan memupuk komuniti mereka untuk mengawal tanah, sektor ekonomi, sistem pentadbiran dan politik negara. Ini mungkin terpakai kerana kawasan yang dibina tidak mempunyai penduduk yang besar dan komuniti tempatan tidak mengawal tanah, sistem politik dan pentadbiran yang kuat dan terpusat. Dalam memupuk negara bangsa seperti ini, kumpulan pendatang yang menguasai tanah, ekonomi, pentadbiran dan politik pelbagai budaya negara akan memupuk etos kebangsaan berdasarkan kebebasan, hak asasi manusia, keadilan, persamaan dan nilai sejagat (Shamsul, 1996). Kumpulan pendatang yang dominan ini akan menentukan bahasa, budaya, agama dan etnik yang mungkin menjadi corak bagi setiap aspek masyarakat setempat (Shamsul, 1996).

Dalam konteks ini, definisi bangsa atau negara yang ditakrifkan oleh Smith (2000) adalah sebagai penduduk yang menetap di suatu wilayah yang berkongsi kenangan bersama, budaya awam, ekonomi bersama serta hak dan tugas undang-undang umum untuk semua ahli. Merujuk kepada definisi ini, sebuah negara ditakrifkan sebagai populasi manusia yang menduduki kawasan sejarah, berkongsi mitologi dan kenangan budaya bersama, dan mempunyai adat dan undang-undang yang sama untuk semua anggotanya. Perkara penting definisi negara adalah penekanan kepada kesedaran bahawa sekumpulan orang berkongsi persamaan dalam beberapa ciri seperti yang dinyatakan dalam definisi negara di atas. Perkongsian mitos adalah kewujudan kesedaran kolektif dan naratif sejarah

yang sama di antara masyarakat (Kitley, 2000). Contohnya ialah kisah Sumpah Palapa yang dibuat oleh Patih Gajah Mada dari Kerajaan Majapahit untuk menyatukan kepulauan itu. Ciri seterusnya ditakrifkan oleh Smith (2000) sebagai budaya awam yang mewakili aspek kebudayaan masyarakat. Aspek budaya dapat digambarkan oleh banyak elemen dan salah satu aspek terpenting adalah bahasa.

Ciri penting negara lainnya ialah kewujudan konsep wilayah yang dikongsi, di mana wilayah itu memberikan sempadan kepada satu kumpulan dari kumpulan lain. Wilayah adalah salah satu komponen penting dalam membina identiti kumpulan. Hubungan dengan wilayah dibina, di mana kumpulan telah hidup dari satu generasi ke generasi berikutnya di suatu wilayah, di mana mereka membina kesamaan dalam sejarah.

Sebagai tambahan kepada ciri-ciri di atas baik berkenaan dengan masyarakat dan yang berkaitan dengan wilayah, Smith (2000) juga memerlukan sebuah negara untuk memiliki perpaduan dalam bidang ekonomi dan undang-undang. Ciri-ciri di atas adalah komponen yang membentuk identiti kolektif sebuah negara atau identiti kebangsaan.

Tambahan pula, Smith (2000) menjelaskan konsep kumpulan etnik yang merupakan konsep penting dalam proses membentuk sebuah negara. Menurut Smith (2000), kumpulan etnik mempunyai atribut-atribut berikut: nama yang bersifat kolektif, keturunan yang sama, berkongsi kenangan sejarah, pembezaan budaya bersama, persatuan dengan tanah air, rasa perpaduan untuk sektor yang

penting penduduknya. Secara umumnya, ciri-ciri kumpulan etnik mempunyai banyak persamaan dengan ciri-ciri negara. Perbezaan utama adalah dari segi wilayah dan sistem ekonomi dan perundangan. Dalam bidang ekonomi dan undang-undang, kumpulan etnik belum mempunyai sistem tunggal. Berdasarkan konsep ini, Smith (2000) membina teori pembentukannya, iaitu bangsa boleh dibina dengan mengubah etnik menjadi sebuah negara, seperti yang sering terjadi di Eropah Barat. Proses transformasi kumpulan etnik ini berlaku dalam masa yang lama yang melibatkan penggabungan atau pengasingan kumpulan etnik untuk menghasilkan sebuah negara.

Sementara itu, proses pembinaan negara di Afrika dan Asia sedikit berbeza (Tarling & Gomez, 2008). Pada umumnya, kebanyakan negara Afrika dan Asia berasal dari jajahan Eropah. Pada awal pembentukannya, negara-negara ini belum mempunyai identiti, baik dalam bentuk identiti budaya dan identiti politik (Tarling & Gomez, 2008). Dalam erti kata lain, negara-negara ini tidak mempunyai identiti kolektif yang merupakan perkara yang paling penting untuk pembangunan sebuah negara.

2.3 Identiti Kebangsaan

Secara terminologi identiti kebangsaan adalah ciri yang dimiliki oleh sebuah negara yang secara falsafah membezakan satu negara dari negara-negara lain. Berdasarkan pemahaman ini, setiap negara di dunia akan memiliki identiti tersendiri mengikut keunikan, sifat, ciri dan watak negara. Begitu juga hal ini juga ditentukan oleh proses bagaimana negara dibentuk secara sejarah.

Santoso, Siswomihardjo & Kuswanjono (2016) menyatakan bahawa identiti kebangsaan merupakan manifestasi nilai-nilai budaya yang tumbuh dan berkembang dalam aspek kehidupan sesuatu bangsa dengan ciri-ciri khas tertentu. Melalui ciri-ciri khas tersebut sesuatu bangsa akan dilihat berbeza dengan bangsa lain. Seperti yang dikatakan oleh Anderson (2006) bahawa bangsa adalah sebagai sebuah entiti yang dibayangkan dan identiti kebangsaan merupakan pembinaan yang disatukan dengan simbol beserta klasifikasi geografi dan pentadbiran. Bangsa adalah komuniti politik yang dibayangkan dalam kawasan yang jelas batasnya dan berdaulat (Anderson, 2006).

Eriksen (2001) menyatakan bahawa identiti kebangsaan melibatkan keseimbangan antara aspek persamaan, aspek perbezaan, aspek personal dan aspek sosial. Seterusnya, aspek persamaan dan perbezaan wujud di antara seseorang individu dengan sekumpulan individu lain. Keadaan ini tidak dapat dielakkan kerana bangsa merupakan sebahagian daripada identiti sosial yang terbentuk dalam suatu konteks tertentu. Identiti kebangsaan adalah suatu medium untuk membezakan sesuatu bangsa dengan bangsa-bangsa lain (Kim, 2008).

Identiti kebangsaan dinyatakan oleh İnaç & Ünal (2013) adalah sebuah konsep rumit dan multi-dimensi yang saling berhubungan dengan pelbagai konsep lain seperti bangsa, ras, kumpulan etnik dan nasionalisme. Ini selari dengan kajian Wan & Vanderwerf (2009) yang menyatakan bahawa dalam memahami konsep identiti kebangsaan ianya harus dimulakan dengan menganalisis ciri-ciri identiti kebangsaan pada seseorang individu dengan memeriksa apa yang bermakna secara asasnya dan bagaimana individu-individu tersebut memahami dan

mengalaminya.

Identiti kebangsaan adalah perkara yang bersifat subjektif. Seperti yang dinyatakan oleh Smith (1992) bahawa identiti kebangsaan adalah rasa kepunyaan yang dimiliki oleh seseorang terhadap sebuah bangsa atau negara dari aspek sejarah, budaya, tradisi, nilai dan kepercayaan. Hal ini disokong oleh Yuan (2012) yang menyatakan bahawa walaupun identiti kebangsaan adalah berdasarkan pada keturunan darah atau kewarganegaraan melalui kelahiran, namun identiti kebangsaan bukanlah suatu kesedaran semula jadi. Sebaliknya, mereka menegaskan identiti kebangsaan yang berterusan dihasilkan oleh konteks sejarah. Pendapat ini sama dengan pandangan Hall (1992) yang menyatakan bahawa identiti kebangsaan adalah bukan sesuatu yang sudah ada tetapi tertakluk kepada sejarah, budaya dan kuasa.

Untuk memahami konsep identiti kebangsaan ianya dapat dirujuk kepada pembahagian konsep identiti kebangsaan yang dinyatakan oleh Dordevic (2007), klasifikasi identiti kebangsaan dinyatakan seperti berikut:

Jadual 2.2: Klasifikasi teori Identiti Kebangsaan Dordevic (2007)

Dimensi	Deskripsi	
Sifat Identiti Kebangsaan	Pendekatan primordialisme sebagai konsep identiti kebangsaan.	Pendekatan kontemporari: instrumentalis, konstruktivis, fungsionalis
Asas Penentu Identiti Kebangsaan	Bahasa, budaya (musik, mitos tradisional), simbol negara, kategori diri, agama, nilai dan karakteristik peribadi.	

Berdasarkan klasifikasi di atas dapat dirumuskan bahawa dimensi identiti kebangsaan mempunyai dua pendekatan iaitu pendekatan primordialisme dan kontemporari. Dalam konteks ini, pendekatan primordialisme merujuk kepada sejarah bangsa yang dapat memberikan idea kepada pembentukan identiti kebangsaan. Pendekatan kontemporari merujuk kepada keadaan sosial yang secara tidak sengaja membentuk identiti kebangsaan. Selain itu, dimensi identiti kebangsaan yang kedua mempunyai beberapa asas penentu identiti kebangsaan iaitu aspek bahasa, budaya (muzik, mitos tradisional), simbol kebangsaan (wilayah, kewarganegaraan), pengkategorian diri, agama, nilai dan karakteristik peribadi.

Anderson (2006) menyatakan bahawa identiti kebangsaan dapat diterapkan dan dibina kembali. Oleh itu, identiti kebangsaan boleh diaplikasikan menerusi proses sosialisasi (İnaç & Ünal, 2013). Menurut Gilroy (1990) identiti kebangsaan distrukturkan melalui konsep kewarganegaraan dalam melihat perbezaan etnik, kaum dan asimilasi budaya yang sama.

Sementara itu, Surbakti (1992) juga menyatakan faktor-faktor pembentuk identiti kebangsaan iaitu:

a. Primordial

Ikatan keluarga, kesamaan suku bangsa, daerah, bahasa dan adat istiadat merupakan faktor-faktor primordial yang dapat membentuk sesebuah bangsa. Ikatan persaudaraan dan persamaan budaya tidak menjamin terbentuknya suatu bangsa kerana ada faktor lain yang lebih dilihat. Hal ini disebabkan kemajmukan